

УДК821.161.2:82-1:7.011.1

ПОЕЗІЯ ХУДОЖНИКІВ МІЖВОЄННЯ: «ВИХІД З БЕЗВИХІДНОСТІ»?

Наталія МОЧЕРНЮК

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра української літератури,
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна,
e-mail: mocher.n@gmail.com*

Зосереджено увагу на питаннях екзистенції еміграційних та західноукраїнських митців-універсалістів міжвоєння (Іван Крушельницький, Василь Хмелюк, Галя Мазуренко, Оксана Лятуринська, Святослав Гординський, Володимир Гаврилюк). Обумовлено основні причини звернення цих художників до поетичної творчості (як особистого характеру, вмотивовані специфікою їхнього художнього мислення, так і «зовнішні», спровоковані суспільно-політичними обставинами). Акцентовано увагу на феномені митця-емігранта в українській культурі.

Ключові слова: взаємодія літератури й образотворчого мистецтва, літератор-художник, поезія, еміграція.

Євген Маланюк у статті «Спізнене покоління», розмірковуючи про літературну творчість «спізненого покоління» культурних і наукових діячів діаспори (Леонід Мосендз, Віктор Петров, Юрій Липа, Максим Грива, Оксана Лятуринська, Олег Ольжич, Микола Чирський), прийшов до узагальнення: «Всі вони пішли в літературу тільки тому, що серед безвихідности – то був, може, єдиний *вихід* для дальшого ведення перерваної війни вже не військовою зброєю, лише зброєю мистецтва й культури, а зброєю поезії – першу чергу» (курсив автора. – *Н. М.*) [11, с. 175]. На його думку, книжки цих письменників «безперечно, літературно-повновартісні, історично важливі ба й навіть “історіотворчі”, але, все ж, відмінні від “фахової” продукції уродженого професійного письменника», а «справжній письменник увесь входить у свої книги і – поза ними – майже не існує» [11, с. 176]. Отож, Є. Маланюк порушив питання творчості так званих митців-універсалістів, яких у його генерації знайшлося чимало. «Письменство прийшло, сказати б, лише як *вихід з безвихідности*, в якій опинилося на чужині ціле *покоління*» (курсив автора. – *Н. М.*) [11, с. 173], – теза автора, що дає імпульс для подальших роздумів щодо мистецького універсалізму, який характеризує культуру міжвоєння загалом. Маємо на меті звернути увагу на тих поетів цього часу, що взяли за перо, відклавши вбік пензель і долото, – на художників-поетів. Важливо обумовити мотиви, що спонукали їхню творчу діяльність у новій для них творчій сфері, тобто питання екзистенції художників-літераторів, що становить один із аспектів проблеми універсального митця, дослідженню якої присвячені наукові розвідки зарубіжних й

українських літературознавців (Г. Гюнтер, М. Попель, Л. Генералюк, Н. Гавдида та ін.). Адже виокремлюється ціла плеяда поетів, які дебютують у літературі в 20–30-х роках (Іван Крушельницький, Василь Хмелюк, Галя Мазуренко, Оксана Лятуринська, Святослав Гординський, Володимир Гаврилюк). Поява таких мультиталантів зумовлена загальним культурним станом того часу, для якого характерними були жваві контакти між різними мистецтвами. Зокрема, Микола Ільницький відзначив, що «поезія міжвоєнного двадцятиліття, як рідко коли в інший період, розвивалася у тісному зв'язку з іншими видами мистецтва, передусім з мистецтвом образотворчим» [6, с. 5]. Йшлося про співпрацю у книговидаванні, театральних постановках, рецензуванні мистецьких дійств тощо. З міжмистецького спілкування виникала часом у художників і потреба спробувати себе в іншому мистецтві.

Отже, хронологія дебютів така: 1924 року у Відні виходить збірка Івана Крушельницького «Весняна пісня», 1926 року у Празі – «Акварелі» Галі Мазуренко, впродовж 1926–1928 років Василь Хмелюк видав там же три поетичні збірки («Гін», «Осінне сонце», «1926, 1928, 1923»), а в 1938 році заявила про себе як про талановиту поетесу Оксана Лятуринська (збірка «Гусла» (Прага)). Святослав Гординський дебютував у Львові 1933 року збіркою «Барви і лінії», а Володимир Гаврилюк видав тут першу книжку «Соло в тиші» 1935 року. С. Гординський і В. Гаврилюк були учнями школи Олекси Новаківського. Як бачимо, еміграція дала поштовх до мистецького самовизначення багатьом Doppelbegabungen українського походження (після Другої світової війни вони всі змушені були покинути Батьківщину).

Варто зазначити, що непоодинокі прояви універсалізму в українській культурі траплялися і в XIX столітті. Через мистецьку інтеракційність розкриваються естетико-художні засади тієї чи іншої культурної доби, роль літератури у ній, органічність поетики митців слова в контексті тогочасних провідних мистецьких напрямів. Тож не випадково Юрій Шерех у примітках до статті «Микола Ге і Тарас Шевченко: мистець у відмінному контексті» акцентував «прояви універсалізму в українській культурі й просвітянський нахил їх не помічати» [12, с. 78], у такий спосіб орієнтуючи літературознавців за актуальною дослідницькою стратегією міжмистецьких порівнянь. Євген Маланюк, до речі, ставив питання універсалізму концептуально, обумовлюючи його іманентну притаманність українській творчій психіці з урахуванням і «мінусів» творчості таких «непрофесійних» письменників.

Бажання писати загострювалося в еміграції. Поетична творчість ставала спробою врятуватися в чужому середовищі, компенсувала певною мірою енергію, яку талановиті люди не мали де задіяти у фахових потребах, можливістю висловити не лише особисту ностальгію за Батьківщиною, а й світовідчуття усього покоління, викинутого лихоліттям доби на еміграцію, їхнє «колективне несвідоме». Наталія Колесніченко-Братунь розмірковує про еміграцію як матеріальне вираження поразки для «пражан», а водночас і як поштовх до того, щоб «зробити творчість порятунком»: «Стан “духовної еміграції” підсилив інтуїтивно-іраціональне відчуття своєї сутності (звідси – неоромантизм світобачення). Емоційне наднапруження виразилось у поетичних сповідях (не випадково мистецький розквіт багатьох із названих поетів відбувся саме в еміграції»

[8, с. 162]. Справді, причини звернення до літератури, а зокрема поезії, українських художників та людей інших професій, які опинилися на чужині, закорінені не лише у специфіці їхнього художнього мислення, а й у суспільно-політичних обставинах. Для письменників-емігрантів поетична творчість була, безперечно, тим самим «виходом з безвихідності». Окрім того, це й можливість глибшої оцінки дійсності й недавно пережитих історичних подій, і подолання страху «не відбутися» (за М. Мамардашвілі), і нова царина творчого експерименту.

Прикметно, що кожен зі згаданих митців, прийшовши в поезію з образотворчого мистецтва, реалізувався в новій творчій сфері не однією книжкою. Так, Іван Крушельницький – автор збірок «Юний спокій» (1929), «Бурі і вікна» (1930), «Залізна королева» (1930), а також драматичних творів, Галя Мазуренко видала збірки «Стежка» (1939), «Вогні» (1941), «Снігоцвіти» (1941), «Пороги» (1960), «Ключі» (1969), «Зелена ящірка» (1971), «Скит поетів» (1971) та інші книжки, вийшли збірки Оксани Лятуринської «Княжа емаль» (1941), «Бедрик» (1956), «Ягілка» (1971) та інші, Володимир Гаврилук узагальнив свій творчий шлях у збірці «Тінь і мандрівник» (1969). В. Хмелюк не полишав поетичної творчості і пізніше, емігрувавши до Франції, хоча вже нічого більше не видавав. Цікава інформація про це трапляється в спогадах про художника, українського дипломата Юрія Кочубея, який відвідував його у паризькій лікарні. «Я на той час вже знав, що Василь Хмелюк мав також поетичний хист, писав вірші і навіть випустив кілька книжок (всього три). А тут я побачив одну надзвичайно цікаву і цінну річ, що її показав Хмелюк. Це був альбом, досить грубий, у якому каліграфічно були переписані вірші Хмелюка, причому кожна сторінка мала прикраси у вигляді малюнків і орнаментів, зроблених самим мистцем. Відзначу, що це художнє оформлення сторінок альбома було виконане у яскравих, свіжих, я сказав би, мажорних кольорах, мабуть, майстер вжив у цьому випадку фломастери. Інакше як шедевр в одному примірнику цього не можна було назвати», – залишив свідчення мемуарист [9, с. 358]. Можна лише пошкодувати, що поет покинув видавничі проекти, а згадані його експерименти чи не назавжди втрачені. Отже, висока поетична активність згаданих авторів означає, що письменництво не було для них принагідним чи випадковим фахом. На жаль, не всі художники-письменники висловилися щодо свого захоплення літературою. Тим більшу вартість мають свідчення митців або ж інших людей про них, що висвітлюють проблеми творчої самоідентифікації. Наприклад, Оксана Лятуринська вважала себе передусім відданою образотворчому мистецтву (скульптурі, графіці, кераміці тощо), в якому досягнула великих успіхів, а до власної поезії спершу навіть ставилася як до вторинного творчого заняття, була невпевненою в її художній вартості. Микола Битинський (Оверкович) згадує, що коли О. Лятуринська показала йому свої вірші, на його питання, чому вона їх не друкує, авторка відповіла, «що не надає їм значення, бо сама не певна в їхній вартості, і властиво пише їх для себе в хвилину натхнення, а, зрештою, не має охоти тим зайнятися та не знає, як то робиться» [1, с. 74]. Сама Оксана Лятуринська зізналася у листі до Лідії Бурачинської, що її головний «фах», причому вроджений, – це скульптура, і працювати над нею «доривково» вона собі не дозволяла: «занадто мені дорога скульптура, щоб партачити її будь-як» [10, с. 692].

Можна впевнитися, що і в поезії вона була такою ж вимогливою до себе як митця, як і в скульптурі, найбільш аналітичному різновиді образотворчого мистецтва.

Своїм масштабом серед усіх митців, творчість яких розглядаємо, виділяється постать Святослава Гординського (1906–1993). Його не випадково називають людиною Відродження на взірць ренесансних титанів. Дебютувавши в добу міжвоєння, він зумів повною мірою розкрити свій творчий потенціал і в образотворчому мистецтві, і в літературі. Не менш важливі і його наукові – літературознавчі й мистецтвознавчі – праці. «Він виступає як один з найбільш талановитих поборників нових, авангардних творчих тенденцій в українському мистецтві міжвоєнного двадцятиліття», – зазначила мистецтвознавець Любов Волошин [2, с. 10]. С. Гординський активно публікувався в періодиці, одна за одною виходили його поетичні збірки: «Буруни» (1936), «Слова на каменях» (1937), «Вітер над полями» (1938), «Сновидів» (1938), «Легенди гір» (1939), «Сім літ» (1939). У травні 1944 року він змушений виїхати зі Львова, мешкав у Мюнхені, був членом МУРу, а в 1949 році переїхав до США.

Багатогранна творчість С. Гординського по-різному суміщається на різних життєвих етапах. Якщо рання поезія «озирається» на малярство і графіку (звідти і відповідні теми та особливості поетики), то зріла творчість цілком самодостатня. Та на всіх етапах С. Гординський поєднував дві мистецькі сфери, в кожній з яких він досягнув вершин майстерності. Обдарованість завжди йде в парі з великою працею, яка і передумова, і результат реалізованості митця. З певної безсистемності твориться структурована система, в якій кожен рівень охоплює літературу й образотворче мистецтво, що «працюють» на розкриття окремої теми, літературного періоду чи національної літератури.

Не раз С. Гординському доводилося самому пояснювати, як поєднується література і малярство у його творчості. Під час приїзду в Україну 1991 року, на зустрічі з письменниками, він пояснював, що «ті обидві ділянки часто бувають нерозривно пов'язані і не перешкоджають собі взаємно», а цікава і творча праця в ділянці сакрального мистецтва, якою він сорок років займався в Америці дозволяла йому бути незалежним, «своїм власним меценатом» [5, с. 458]. Окрім того, його досвідченість у літературі була вимогою часу і суспільства. Не раз художникам доводилося ставати літераторами, щоб пояснити власне малярство загалові, теоретизувати мистецькі питання. Свого часу ще Іван Труш, (як перед ним і Корнило Устиянович), змушений був братися за перо з тої причини, що більше не було кому писати фахові рецензії, тож всебічними ставали «силою галицьких культурних умов». Така ситуація зберігалася певною мірою до міжвоєння, тож літературна чинність художників і тут була своєрідним «виходом з безвихідності». Павло Ковжун, оцінюючи розвиток образотворчого мистецтва в Галичині, в каталозі виставки АНУМ за 1934–1935 роки з прикрістю визнавав «болочу самотність» митців-художників у суспільстві, яке часто байдуже ставилося до їхньої творчої діяльності: «Наші приятелі й друзі, наша суспільність, усі верстви нашого громадянства нас майже не розуміють. Ми лише маємо поодиноких друзів у інших творчих професіях, що знаходяться в такому ж положенні, як і ми, в такій же самотності» [7, с. 204]. Саме в літературному середовищі знаходилися згадані друзі, з якими і

було реалізовано чимало спільних цікавих проєктів. С. Гординський, опанувавши нову творчу професію, добре розумів і художників, і письменників. Окрім того, йому належала роль своєрідного «медіума», що поєднував обидва ці середовища. Така «роль» часто закріплювалася за митцями універсального характеру (Михайло Жук, Давид Бурлюк та інші), довкола яких гуртувалися люди різних творчих професій.

«Мистці ренесансу були майже завжди досвідчені у всіх родах мистецтва. Їх оточення вимагало від них, щоб вони були такими, – творцями світу краси. Суспільство потребувало їх для втримання високого культурного рівня своєї доби», – писав С. Гординський у передмові до монографії «Леонід Моложанин» [3, с. 244], і ці слова стосуються великою мірою і його власної творчої діяльності. Митець визнавав, що література давала «ближчий контакт зі світовими культурними зацікавленнями», «писання відкривало нові обрії – світ ідей на базі історії, філософії, релігії, критики і всюдисущої політики» [4, с. 19], тож саме писання стає для нього можливістю діалогу з іншими культурами. Власне, захоплення французькими поетами-модерністами стало для С. Гординського поштовхом для поетичної творчості, яка контрастувала з тогочасними тенденціями західноукраїнського літературного процесу. Митець не раз висловлювався про виховання естетичних смаків галицької публіки, щиро вболіваючи за повноцінність національного мистецтва й літератури в контексті європейської культури.

Отже, інтенсивність життя української культури міжвоєнної стала можливою завдяки новому поколінню митців, які виходили за межі власного творчого фаху в пошуках односторонніх в інших мистецьких сферах, були готовими до міжмистецьких діалогів. Поява плеяди талановитих митців-універсалістів у цій генерації була зумовлена й еміграцією, що підштовхувала до самоаналізу й осмислення життя саме засобами мистецтва слова. «Вихід з безвихідности» для генерації, яка дебютувала в міжвоєнне двадцятиліття, став новим стартом у мистецтві, що для кожного з поетів набував особливого значення, збагачував цікавим досвідом. Вони не просто поєднали творчі професії, а зуміли зав'язати в тузі вузли дійсності й історію, особисте й громадянське, етичне й естетичне, залишивши багато питань для дослідників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Битинський (Оверкович) М.* Невіджалувана втрата / М. Битинський (Оверкович) // Лятуринська О. Зібрані твори / О. Лятуринська. – Торонто : Видання Організації Українок Канади, відділ Торонто-місто, 1983. – С. 732–743.
2. *Волошин Л.* Рання графіка Святослава Гординського. 1920–1930 роки / Любов Волошин. – Львів : Афіша, 2007. – 188 с.
3. *Гординський С.* Леонід Моложанин / Святослав Гординський // Гординський С. В обороні культури / Святослав Гординський. – Київ : Видавництво «Гелікон», 2005. – С. 242–245.
4. *Гординський С.* Мистецтво непевних часів. Інтерв'ю редактора Юрія Тиса зі Святославом Гординським для 10-го випуску журналу «Терем» / С. Гординський // Гординський С. Колір і ритми: Поезії. Переклади / С. Гординський. – Київ : Час, 1997. – С. 19–23.

5. *Гординський С.* Поїздка в Україну / Святослав Гординський // Гординський С. На переломі епох. Літературознавчі статті, огляди, есеї, рецензії, спогади / Святослав Гординський. – Львів : Світ, 2004. – С. 456–474. – (Серія «Ad fonts – До джерел»).
6. *Ільницький М.* На перехрестях віку / Микола Ільницький // Над рікою часу: Західноукраїнська поезія 20–30-х років / Микола Ільницький. – Харків : Фоліо, 1999. – С. 5–23.
7. *Ковжун П.* Шоста вистава Асоціації незалежних українських мистців / П. Ковжун // Українські мистецькі виставки у Львові. 1919–1939: Довідник; антологія мистецько-критичної думки / Павло Ковжун ; автор-упорядник Р. М. Яців. – Львів: Львівська національна академія мистецтв ; Інститут народознавства НАН України, 2011. – С. 204–209.
8. *Колесніченко-Братунь Н.* Еміграція душі, або Феномен митця-емігранта в контексті українського менталітету / Наталя Колесніченко-Братунь // Всесвіт. – 1996. – №5–6. – С. 162.
9. *Кочубей Ю.* Зустрічі з Василем Хмелюком / Юрій Кочубей // Мистецтво української діаспори: Повернуті імена / Юрій Кочубей ; редкол.: О. Федорук та ін. – Київ : Тріумф, 1998. – С. 353–358.
10. *Лятуринська О.* Із листування з Лідією Бурачинською / Оксана Лятуринська // Лятуринська О. Зібрані твори / Оксана Лятуринська. – Торонто : Видання Організації Українок Канади, відділ Торонто-місто, 1983. – С. 690–693.
11. *Маланюк Є.* Спізнене покоління (Леонід Мосендз і інші) / Євген Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень / Євген Маланюк. – Торонто : В-во «Гомін України», 1962. – Т. 1. – С. 171–177.
12. *Шерех Ю.* Микола Ге і Тарас Шевченко: мистець у відмінному контексті / Юрій Шерех // Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: у 3 т. Т. 2 / Юрій Шерех. – Харків : Фоліо, 1998. – С. 51–78.

Стаття: надійшла до редакції 29.03.2017

прийнята до друку 13.04.2017

THE POETRY OF ARTISTS IN THE INTERWAR PERIOD: «A BREAKTHROUGH IN THE IMPASSE»?

Nataliya MOCHERNIUK

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Department of Ukrainian Literature,
57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine,
e-mail: mocher.n@gmail.com*

The paper casts light on the existential issues in the works of the Western Ukrainian émigré artists and writers of the interwar period, i.e. between WWI and WWII. These are Ivan Krushelnyskyi, Vasyl Khmeliuk, Galia Mazurenko, Oksana Liaturynska, Sviatoslav Hordynsky, and Volodymyr Havryliuk, who have become the main focus of interest in the paper. They had manifold talents, in other words – embodied universalism. The present paper hence points to the phenomenon of *artist-émigré* in the Ukrainian culture, showcasing the art universalism as a specific feature of the Ukrainian scene in different times.

The reflections of the Ukrainian writer Eugene Malaniuk in the article *Late Generation* were the motive behind the studies. To substantiate, the author shares that a foreign land was the reason for many people of different professions to devote themselves to literary activities. What is more, Malaniuk takes into consideration both positive and negative aspects of art universalism. In our view, emigration was a catalyst of creative processes. However, there were other reasons that had called for the literary activity of the artists. The main reasons for their turn to poetic creative work, namely those of personal character, motivated by the peculiarities of their artistic mentality, and «exterior» ones, forced by social and political circumstances, have been determined in the process of our study.

The chronology of debuts and further publications of poetry collections by these authors have been traced. It has been proved that literary activity was not simply a situational delight for them. Various aspects of artistic contacts between the writers and the artists have been examined.

The author devotes much attention to Sviatoslav Hordynsky's versatile creative work. He was a distinctive creator and promoter of the Ukrainian culture during the period between the world wars.

Keywords: literature and fine arts interaction, writer-artist, poetry, emigration.